

BYZANTINAI MEΛETAΙ VII

Ο ΜΟΜΤΣΙΑΛΟΣ ΚΑΙ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΤΟΥ

Δὲν θὰ ἤξιζε νὰ ἀσχοληθῆ κανεὶς μὲ τὴν ἱστορίαν τοῦ Βουλγάρου τούτου μεσαιωνικοῦ ληστοῦ, ἡ ὁποία μάλιστα εἶναι γνωστή, ἀποτελεῖ δὲ θλιβερόν ἐπεισόδιον εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν ἐσχάτων χρόνων τοῦ Βυζαντίου, ἂν οἱ Βούλγαροι δὲν ἐξεμεταλλεύοντο αὐτὴν ὡς ἀπόδειξιν τῶν ἀναισχύτων ἰσχυρισμῶν των, ὅτι ὅλη ἡ Ροδόπη καὶ ἡ Θράκη κατωκοῦντο πάντοτε ὑπὸ Σλάβων.

Πρὸ τεσσάρων ἀκριβῶς ἔτων ὑπεβλήθη εἰς τὸν Ὑπουργὸν τῶν ἑξωτερικῶν τῆς Γαλλίας, πιθανῶς δὲ καὶ εἰς τοὺς ὑπουργοὺς καὶ τῶν ἄλλων μεγάλων συμμάχων, ὑπόμνημα Κεντρικῆς τινος ἐκτελεστικῆς ἐπιτροπῆς τῆς Θράκης ἐν Βουλγαρίᾳ ὑπὸ τὸν τίτλον «Memorandum du Comité Exécutif de l' Organisation de Thrace en Bulgarie» ἐκ μέρους 350.000 δῆθεν Βουλγάρων προσφύγων ἐκ Θράκης, ἐν τῷ ὁποίῳ πλὴν ἄλλων φέρεται καὶ ἡ ἱστορία τοῦ Μομτσίλου ὡς τεκμήριον τῶν ἀνωτέρω ἰσχυρισμῶν καὶ πρὸς ὑποστήριξιν τῶν δῆθεν δικαιωμάτων τῶν Βουλγάρων ἐπὶ τῶν νοτίως τῆς Ροδόπης ἐδαφῶν καὶ τῆς θρακικῆς παραλίας τοῦ Αἰγαίου.

Οἱ ἀπὸ τοῦ Δουνάβεως, λέγουν, μέχρι τῆς Ροδόπης κατοικοῦντες Σλάβοι κατῴρθωσαν νὰ σχηματίσουν τὸ Βουλγαρικὸν κράτος, ἐνῶ οἱ πρὸς νότον τῆς Ροδόπης καὶ πρὸς ἀνατολὰς καὶ νότον τοῦ ὄρους Στρανίτζιας μέχρι τῶν ἀκτῶν τοῦ Μαρμαρᾶ καὶ τοῦ Αἰγαίου ἔμειναν ὑπὸ τὸν ζυγὸν τῶν Βυζαντινῶν. Ἐχοντες ὁμως τὴν ἰδίαν γλῶσσαν, τὰ αὐτὰ ἤθη καὶ τὸν αὐτὸν πολιτισμὸν πρὸς τοὺς λοιποὺς Σλάβους, οὐδέποτε ἀνεγνώρισαν τὴν βυζαντινὴν κυριαρχίαν καὶ ἐδοκίμασαν πολλάκις νὰ τὴν ἀποτινάξουν. Εἶναι ἱστορικὸν γεγονός, ὅτι ὁ πρίγκηψ Μομτσίλος ἐξηγέρθη κατὰ τῶν Βυζαντινῶν ἐν ἔτει 1343, ἐπολέμησε λυσσωδῶς κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ καὶ ἵδρυσεν ἀνεξάρτητον κράτος μὲ πρωτεύουσαν τὴν Ξάνθην, ἡ ὁποία μέχρι σήμερον καλεῖται ὑπὸ τοῦ σλαβικοῦ πληθυσμοῦ Τσαρέβο. Ἡ τάσις τῶν Σλάβων τούτων, ὅπως εἰσέλθωσιν εἰς τὸ βουλγαρικὸν κράτος, ἦτο ἀδιάκοπος καὶ πολλάκις ἐπραγματοποιήθη. Οὕτως ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Πέτρου κατὰ τὸ 927 ἡ Θράκη μέχρι τῆς Μηδείας ἀπετέλει μέρος τῆς Βουλγαρίας,

ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωάννου τοῦ Ἀσάν ἐν ἔτει 1230 ὅλη ἡ σύγχρονος Θράκη περιελαμβάνετο εἰς τὸ κοινὸν κράτος.

Αὐτὰ φθέγγεται τὸ ὑπόμνημα. Ἀφήνω κατὰ μέρος τὸν κολοσσαῖον ἀριθμὸν τῶν 350.000 Βουλγάρων προσφύγων ἐκ Θράκης, τὸν ὁποῖον οἱ Βούλγαροι χωρὶς ἐντροπὴν ἠδύναντο νὰ ἀναβιβάσωσι καὶ εἰς 3.500.000, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ἐκ τῶν ἐκθέσεων τῆς Ἑλληνοβουλγαρικῆς ἐπιτροπῆς, τῆς ὑποβληθείσης εἰς τὴν Κοινωνίαν τῶν Ἐθνῶν, ὅτι οἱ μὲν ἐξ Ἀνατολικῆς Ρωμυλίας προσφυγόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα Ἕλληνες μεταξὺ μὲν τῶν ἐτῶν 1906-1913 ἀνῆλθον εἰς 80.000, μετὰ δὲ τὸ 1919 εἰς 46.000, ἤτοι ἐν ὅλῳ εἰς 126.000, οἱ δὲ Βούλγαροι, οἱ ἀναχωρήσαντες ἐκ Δυτικῆς Θράκης, ἀνῆλθον μόνον εἰς 33.620. Κατὰ δὲ τὴν ἐκθεσιν τῆς βουλγαρικῆς Ὑπηρεσίας ἀποκαταστάσεως προσφύγων, τὴν δημοσιευθεῖσαν εἰς τὴν ἐφημερίδα Νόβο Βρέμε τὴν 21^{ην} Ἰανουαρίου 1922, τὸ σύνολον τῶν Βουλγάρων προσφύγων ἐκ Μακεδονίας, Θράκης, Ἀνατολικῆς καὶ Δυτικῆς, καὶ Δοβρουτσᾶς ἀνῆλθεν εἰς 152.144. Ἐκεῖνο, περὶ τὸ ὁποῖον θὰ ἀσχοληθῶμεν, εἶναι ὁ πρῶτος κηψ Μποτσίλος καὶ τὸ κράτος του, διότι τοῦτο σχετίζεται πράγματι πρὸς τὸ πρόβλημα τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ροδόπης κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους. Κατὰ τοὺς Βουλγάρους τὸ κράτος τοῦ Μομτσίλου εἶναι ἀπότοκον ἐξεγέρσεως τῶν Σλάβων τῆς Ροδόπης κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἡ δὲ Ξάνθη ὑπῆρξεν ἡ πρωτεύουσα αὐτοῦ. Πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ κράτους τούτου ἴσως οἱ Βούλγαροι μετωνόμασαν καὶ τὸ τουρκικώτατον Κίρτζαλι τῆς Ροδόπης, τὸ ὁποῖον κατέλοβον κατὰ τὸ 1912, εἰς Μομτσίλογκραντ. Ἄλλ' ἄς ἴδωμεν πῶς ἔχονσι τὰ πράγματα.

*
* *

Κυρία πηγὴ τοῦ ἱστορικῆς ἐπεισοδίου τοῦ Μομτσίλου εἶναι ὁ αὐτοκράτωρ καὶ ἱστορικὸς Ἰωάννης ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος καὶ ἔζησεν αὐτό, κατὰ δεύτερον δὲ λόγον ὁ Νικηφόρος ὁ Γρηγορᾶς, σύγχρονος λογιώτατος ἱστορικὸς συγγραφεὺς, προσκείμενος εἰς τὴν ἀντίπαλον τοῦ Καντακουζηνοῦ μερίδα τῶν Παλαιολόγων. Πλὴν τούτων ὁ Jirec'ek ἀναφέρει καὶ σημειώματά τινα εἰς σερβικὰ χρονικά, τὰ ὁποῖα ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ ἰδίου δὲν φαίνεται νὰ προσθέτουν πολλὰ πράγματα, ἔκτος τῶν ὅσων παραποιεῖν.¹ Δὲν εἶναι δὲ διόλου παράδοξον ὅτι μεταξὺ τῶν σημειωμάτων τούτων ὑπάρχει καὶ ἓν, τὸ ὁποῖον ὁ Jirec'ek χαρακτηρίζει ὡς χονδροειδῆς πλαστογράφημα (plumpes Falsum). Ἡ τίσις τῶν Σλάβων πρὸς πλαστογράφησιν τῆς ἱστορίας εἶναι πολὺ γνωστὴ ἐκ πολλῶν χονδροειδεστέρων πλαστογραφημάτων.

¹ C. J. Jirec'ek, Geschichte der Bulgaren. Prag 1876, σ. 304.

Ἡ μορφή τοῦ Μομτσίλου κατὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ Jirec'ek ἔκαμε βαθεῖαν ἐντύπωσιν εἰς τοὺς Νοτιοσλάβους, ὅθεν καὶ ἄσματα ἐποιήθησαν περὶ αὐτοῦ. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ δημώδης ποίησις, μεταβάλλουσα ὡς συνήθως πρόσωπα καὶ πράγματα, μόνον ὑπὸ πολλοὺς περιορισμοὺς δύναται νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἱστορική πηγή. Π. χ. εἰς τὸ ἐν γερμανικῇ μεταφράσει δημοσιευθὲν σερβικὸν ἄσμα τοῦ Μομτσίλου ὑπὸ τῆς Talvj¹ πλὴν τοῦ θανάτου αὐτοῦ πρὸ τῶν τειχῶν τοῦ Περιθωρίου, τὸ ὁποῖον καὶ αὐτὸ φθείρεται εἰς Pirlitor, πάντα τὰ λοιπὰ εἶναι μυθεύματα, οὐδεμίαν σχέσιν ἔχοντα πρὸς τὴν ἱστορίαν.

Κατὰ ταῦτα κύριαι πηγαὶ τοῦ ἐπεισοδίου παραμένουν οἱ Ἕλληνες ἱστορικοὶ Καντακουζηνὸς καὶ Γρηγοράς, καὶ κυρίως ὁ πρῶτος. Ἄς ἴδωμεν λοιπὸν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν πηγῶν τίς ἦτο ὁ πρίγκηψ οὗτος Μομτσίλος καὶ ποῖα τὰ κατορθώματά του καὶ ποῖα τὰ ἐκ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ ἐθνολογικὰ τεκμήρια περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Ροδόπης κατὰ τοὺς χρόνους τούτους.

* *

Κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν² ὁ Μομτσίλος³ ἦτο Μυσός, δηλαδή Βούλγαρος, ὅστις ἔνεκα ἀρπαγῶν καὶ ληστειῶν ἐξεδιώχθη ἐκ Βουλγαρίας καὶ προσέφυγεν εἰς τοὺς Βυζαντινοὺς, ὁ δὲ βασιλεὺς Ἀνδρόνικος ὁ νεώτερος κατέταξεν αὐτὸν εἰς τοὺς στρατιώτας. Τοῦτο βεβαίως προϋποθέτει ὅτι ἐδόθη εἰς αὐτὸν πρὸς συντήρησιν καὶ στρατιωτικὸν κτήμα, ἦτοι στρατιωτόπιον, ὅπως ἐλέγετο παρὰ τοῖς παλαιότεροις. Τὸ κτήμα τοῦτο ἔκειτο πιθανῶς εἰς τὰ τότε ὄρια Ρωμανίας καὶ Βουλγαρίας, διότι καθὼς λέγει ὁ Καντακουζηνός, οὗτος «χαίρων ἀεὶ ληστείαις» κακῶς ἐποίει τὴν Βουλγαρίαν, διότι ἦτο ἔμπειρος τῶν τόπων, μολοντί οἱ ἄρχοντες εἰς τὰ μεθόρια Ρωμαῖοι ἀπέτρεπον αὐτὸν ἀπὸ τῶν κακουργιῶν, ἐφ' ὅσον ὑπῆρχεν εἰρήνη. Οὗτος ὅμως δὲν ἠδύνατο νὰ πεισθῇ εἰς τὰς παραινέσεις αὐτῶν, ἀλλ' ἐπὶ τινα μὲν χρόνον ἠσύχαζεν, ἔπειτα ὅμως ἐπανελάμβανε τὰ ἴδια. Ἐπειδὴ δ' ἐπρόκειτο νὰ λάβῃ τὰ ἐπίχειρα τῆς κακουργίας του, διότι καὶ εἰς τοὺς Βουλγάρους εἶχε καταστῆ μισητὸς καὶ οἱ Ρωμαῖοι ἐτεζήτουν τὴν σύλληψίν του, κατέφυγεν εἰς τὴν Σερβίαν, ὅπου παρέμεινεν ἐπὶ ἀρκετὸν χρόνον. Ἐκεῖ πιθανῶς ἐγνωρίσθη μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὅτε δὲ κατόπιν ὁ Καντακουζηνός

¹ Talvj, Volkslieder der Serben. 2^e Aufl. Leipzig 1853, τόμ. I, σ. 87. Τὴν πραγματείαν τοῦ V. Dz'urinskij, Die bulgarischen Lieber über Doic'in und Momc'il, Izvêstija der kievsehen Universität 1893 No L σ 1-64 γνωρίζω μόνον ἐκ τοῦ σημειώματος τοῦ Kurz ἐν BZ τ. IV (1895) σ. 214.

² Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 402, 20.

³ Ὁ Καντακουζηνός γράφει αὐτὸν Μομιτζίλον.

ἐπέστρεψεν ἐκ Βεροίας εἰς τὸ Περιθεώριον,¹ ὁ Μομτσίλος, ὅστις πρὸ ὀλίγου εἶχεν ἀποστῆ τοῦ Κράλη, προσῆλθεν εἰς τὸν βασιλέα, καθ' ὃν χρόνον οὗτος ἐπολιόρκει τὸ Περιθεώριον. Τότε ἀκριβῶς καὶ τὰ κάστρα τῆς βορείως τῆς Ξάνθης περιοχῆς, τὴν ὁποίαν ὁ Καντακουζηνὸς ὀνομάζει Μερόπην,² προσεχώρησαν εἰς αὐτὸν καὶ ἐζήτησαν παρ' αὐτοῦ ἄρχοντα. Συγχρόνως ἦλθον πρὸς αὐτὸν καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν νομᾶδων, οἱ ὁποῖοι κατόικουν εἰς τὸ ὄρος ἐν κόμαις ἀτειχίστοις, οἱ ὁποῖοι καὶ αὐτοὶ προσεχώρησαν εἰς αὐτόν. Ὁ Καντακουζηνὸς τότε διώρισεν ὡς ἄρχοντα τῆς ὄρεινῆς ταύτης περιοχῆς τὸν Μομτσίλον διὰ δύο λόγους, πρῶτον διότι ἐνόμιζεν ὅτι οἱ νομάδες θὰ ἦσαν εὐνοϊκῶς διατεθειμένοι πρὸς αὐτὸν ὡς δμόφυλοι, δηλ. Βούλγαροι ἢ κάλλιον Σλάβοι, καὶ δεύτερον διότι οὗτος ἦτο ἄριστα ἐξησκημένος εἰς ληστείας καὶ ἀρπαγὰς καὶ ἐπομένως καταλληλότατος διὰ τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον τοῦ ἀνέθετε, καὶ τὸ ὁποῖον ἦτο νὰ κατοικήσῃ τὰς πόλεις, ὅσαι δὲν προσεχώρουν εἰς αὐτόν. Ἡ δύναμις, τὴν ὁποίαν ἠδύνατο νὰ δώσῃ ἢ περιοχὴ αὕτη, ἦτο διὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀρκετὰ σημαντικὴ, διότι ἀνήρχετο εἰς περισσοτέρους τῶν τριακοσίων ἰππέων καὶ εἰς περισσοτέρους τῶν πεντακισχιλίων πεζῶν. Ἀρκεῖ πρὸς σύγκρισιν νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ πολὺ μεγαλύτερα περιοχὴ Στενιμάχου καὶ Τζελαίνης, ἡ ὁποία περιελάμβανεν ἑννέα, ἐν αἷς καὶ τὴν Φιλιππούπολιν, πόλεις, μόνις ἀπέδιδε χιλίους ἰππεῖς κατὰ τὸν ἴδιον Καντακουζηνόν.³

Ὁ εὐεργετηθεὶς ὁμως ληστής πολὺ ταχέως ἔδειξε τὸν ληστικὸν καὶ ἄπιστον χαρακτῆρά του. Διότι, ὅτε μετ' ὀλίγον οἱ περὶ τὸν ἀντίπαλον τοῦ Καντακουζηνοῦ Ἰωάννην τὸν Παλαιολόγον ἐπρότειναν εἰς αὐτόν νὰ προσχωρήσῃ εἰς αὐτούς καὶ νὰ πολεμήσῃ κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, οὗτος προθύμως ἐδέχθη.⁴

Ὁ Καντακουζηνὸς ἐν τῷ μεταξὺ εἶχε καταλάβει τὴν Γρατιανοῦ,⁵ ἡ ὁποία ἦτο πρωτεύουσα τῆς περιοχῆς, καθὼς καὶ τὰ Κουμουτζηνά, τὴν σημερινὴν δηλ. Κομοτινήν, τὰ ὁποῖα προσεχώρησαν εἰς αὐτόν, ἔχων δὲ καὶ συμμαχούς Τούρκους ἐκ Σμύρνης ἠτοιμάζετο νὰ ἔλθῃ εἰς Διδυμότει-

¹ Τὰ λείψανα τῆς πόλεως ταύτης σφύζονται σήμερον παρὰ τὴν Βιστονίδα λίμνην ὑπὸ τὸ ὄνομα Μπουρσοῦ καλέ. Περὶ τῆς πόλεως βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, *Θρακικὰ ταξίδια*. Μπουρσοῦ Καλέ, Ἀναστασιούπολις, Περιθεώριον ἐν *Ἡμερολογίῳ Μεγάλης Ἑλλάδος* 1931.

² Ἡ περιοχὴ αὕτη συμπίπτει πρὸς τὴν παλαιότερον ὀνομαζομένην Ἀχριδῶ, ἄγνωστον δὲ διατί ὁ Καντακουζηνὸς μετωνόμασεν αὐτὴν εἰς Μερόπην. Πρβλ. Στ. Π. Κυριακίδου, *Βυζαντινὰ μελέται* II—V. Ἐν Θεσσαλονίκῃ 1937, σ. 148 καὶ ἄλλαχοῦ.

³ Πρβλ. Στ. Π. Κυριακίδου, *Βυζαντινὰ μελέται* II—V, σ. 49, καὶ 50.

⁴ Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 421, 16.

⁵ Τὸ σημερινὸν χωρίον Γριτζάν Ἀσάφ. Βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, *Βυζαντινὰ μελέται* II—V, σ. 40 κέ.

χον, διὰ τὴν ἐκστρατεύσῃ κατὰ τῆς Ἡρακλείας. Ὁ Μοιτσίλος, ὁ ὁποῖος εἶχε συνταχθῆ πρὸς τοὺς ἀντιπάλους τοῦ Καντακουζηνοῦ, νομίσας ὅτι οὗτος εἶχεν ἤδη ἀναχωρήσει εἰς Λιδυμότειχον, ἐξεστράτευσεν κατὰ τῶν Ἀβδήρων,¹ ὅπου εὗρισκοντο προσωρομισμένα δέκα καὶ πέντε τουρκικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα εἶχεν ἀποστείλει ὁ Τοῦρκος ἄρχων τῆς Σμύρνης Ἀμοῦρ εἰς βοήθειαν τοῦ Καντακουζηνοῦ. Τὰ πλοῖα ταῦτα ἐφύλαττον διακόσιοι πενήκοντα Τοῦρκοι, οἱ δὲ ἐπύλοιοι εὗρισκοντο εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ Μοιτσίλος ἐπελθὼν τρία μόνον πλοῖα κατώρθωσε νὰ καύσῃ, τῶν ἄλλων διασωθέντων, ἐκ δὲ τῶν Τοῦρκων οὐδεὶς ἐφρονεύθη.

Ἡ εἶδησις περὶ τῆς ἐπιχειρήσεως ταύτης διεδόθη εἰς τὸ στρατόπεδον τοῦ Καντακουζηνοῦ, ὁ ὁποῖος εὗρισκετο τότε εἰς τὰ Κουμουτζηνά, ἐξωγκωμένη, ὅτι διήθεν ὁ Μοιτσίλος εἶχε καύσει καὶ τὰ δεκαπέντε πλοῖα καὶ εἶχε φρονεύσει ὅλους τοὺς φύλακας. Οἱ Τοῦρκοι τότε, ἐξοργισθέντες, ἐζήτησαν παρὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ νὰ ἀρήσῃ πρὸς τὸ παρὸν κατὰ μέρος τὴν κατὰ τῆς Ἡρακλείας ἐκστρατείαν καὶ νὰ στραφῆ κατὰ τοῦ Μοιτσίλου, διὰ νὰ ἐκδικηθῶσι τὸν θάνατον τῶν δημοφύλων. Ὁ Καντακουζηνὸς ἐκὼν ἄκων ἐδέχθη. Ἀλλ' ὁ Μοιτσίλος, ὑποπτεύσας τὴν κατ' αὐτοῦ κίνησιν, συνεχέντρωσε τοὺς χωρικοὺς τῆς ὑπαίθρου εἰς τὰς πόλεις καὶ τὰ φρούρια, αὐτὸς δὲ ἠτοιμάζετο διὰ μάχην καί, παραλαβὼν τὸ στρατεύμα του, ἦλθεν εἰς τὸ Περιθεώριον, τὸ ὁποῖον εὗρισκετο ἀκόμη εἰς χεῖρας τῶν ἀντιπάλων τοῦ Καντακουζηνοῦ. Ὁ Καντακουζηνὸς ἀπέστειλε πράγματι τοὺς Τοῦρκους μετὰ τῶν στρατευμάτων του, ἵνα λεηλατήσωσι τὴν χώραν τοῦ Μοιτσίλου, αὐτὸς δὲ περιμένων τὴν ἐπιβίβασιν αὐτῶν ἐξηλύθεν ἐκ Κουμουτζηνῶν μετὰ ἐξήκοντα μόνον στρατιωτῶν, διὰ τὴν μάχην καὶ περὶ τῆς στρατιᾶς του, καί, προχωρήσας μέχρι τῶν ἐρειπίων τῆς Μοσυνολέως,² ἀφίππευσεν, διὰ νὰ ἀναπαυθῆ. Καὶ διηγεῖται ὁ Καντακουζηνὸς τὸ θαυμαστὸν ὄνειρον, τὸ ὁποῖον εἶδε τότε, καὶ τὴν θαυμαστὴν σωτηρίαν του.³ Νυστάξας ἐκοιμήθη ὀλίγον. Καθ' ὃν ὅμως χρόνον ἐκοιμᾶτο, ἤκουσε φωνήν, ἣ ὁποῖα ἔλεγεν· «Ἐγείραι ὁ καθεύδων καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός». Ἐξύπνησε τρομαγμένος καὶ διηγεῖτο εἰς τοὺς παρευρισκομένους τὸ ὄνειρον, ὅπότε οἱ σκοποὶ ἀνήγγειλαν ὅτι προχωρεῖ πρὸς τὸ μέρος των στρατιά, ἀλλὰ δὲν διέκρινον ποία ἦτο. Ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ περὶ αὐτὸν ἐνόμισαν ὅτι ἐπρόκειτο περὶ τῆς ἰδικῆς των, ἣ ὁποῖα ἐπέστρεφεν ἐκ τῆς λεηλασίας. Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ εἶχε τρομάξει ἐκ τῆς φωνῆς τοῦ ὄνειρου, διέταξεν ἀμέσως τοὺς βό-

¹ Τὰ Ἀβδηρα ἐλέγοντο τότε Πολύστυλον, ἐξ οὗ τὸ σημερινὸν ὄνομα Μπουλούστρα. Βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Μπουλούστρα - Πολύστυλον. Ἀφιέρωμα εἰς Γ. Ν. Χατζιδάκιν. Ἐν Ἀθήναις 1921, σ. 170 κέ.

² Ὁ Καντακουζηνὸς ὀνομάζει τὴν πόλιν Μεσσήνην (Βόνν. II, σ. 429, 15). Περὶ τῆς πόλεως βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Βυζαντιναὶ μελέται II-V, σ. 62 καὶ ὀλαχοῦ σποράδιον.

³ Ἐνθ' ἄν.

σκοντις τοὺς ἵπλους νὰ ὀδηγήσουν αὐτοὺς εἰς τὰ Κουμουτζηνά, τὸν δὲ Μανουὴλ τὸν Ταρχανειώτην νὰ λάβῃ ὀλίγους ἐκ τῶν παρόντων καὶ νὰ προχωρήσῃ, διὰ τὰ ἴδη ποία ἦτο ἡ στρατιὰ, αὐτὸς δὲ μετὰ τῶν περὶ αὐτὸν ἤρχισε νὰ ὀπλιζέται. Δὲν εἶχον ἀκόμη ὀπλισθῆ, ὅτε ἐπανῆλθεν ὁ Ταρχανειώτης ἀγγέλλων ὅτι ἡ στρατιὰ ἦτο ἐχθρική. Δὲν ἐπρόφθασε δὲ νὰ τελειώσῃ τὸν λόγον καὶ ἐφάνη ὁ Μομτσίλος μετὰ χιλίων ἐπιλέκτων, ὅστις εἶχε πληροφορηθῆ τὴν παρουσίαν τοῦ Καντακουζηνοῦ παρὰ κατασκόπων, διότι ἡ ἀπόστασις ἀπὸ τῶν ἐρειπίων τῆς Μοσυνοπόλεως μέχρι Περιθεωρίου εἶναι ὀλίγη.

Ὁ βασιλεὺς, συγκεντρῶσας τοὺς περὶ ἑαυτὸν, ἐβάδιζε διὰ τῶν ἐρειπίων τῆς πόλεως εὐτάκτως πρὸς τὰ Κουμουτζηνά. Ὁ Μομτσίλος, βλέπων αὐτοὺς εὐτάκτως ἀποχωροῦντας, ἐφοβήθη μήπως ὑπῆρχέ τις ἐνέδρα εἰς τὰ ἐρείπια τῆς πόλεως καὶ συνεκράτησε τὸν στρατὸν του ἀπὸ τῆς διώξεως, ἠκολούθει δὲ βραδέως διαιρέσας αὐτὸν εἰς τρεῖς λόχους. Ὅτε ὁμοῦς ὁ βασιλεὺς ἐξῆλθε πλεόν τῶν ἐρειπίων καὶ ἐβεβαιώθη ὅτι οὐδεμία ἐνέδρα ὑπῆρχεν, ὥρμησεν ἀκάθεκτος κατὰ τοῦ βασιλέως. Τότε οἱ περὶ τὸν Καντακουζηνὸν ἐτράπησαν εἰς φυγὴν, αὐτὸς δ' ἔμεινε τελευταῖος. Ὅτε δὲ οἱ περὶ τὸν Μομτσίλον ἐπλησίασαν, στραφεῖς, ἀπέκρουσε τοὺς πρώτους φθάσαντας, ἀλλ' ἐφρονέυθη ὁ ἵππος του. Τότε εἷς τῶν ὑπηρετῶν του, Λαντζαρέτος ὀνόματι, ἀπέβη τοῦ ἰδικοῦ του ἵππου καὶ παρεχώρησεν αὐτὸν εἰς τὸν βασιλέα, τὸν ἐβοήθησε δὲ καὶ νὰ ἐπιβῆ. Τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς ἐκείνην εἰς τῶν ἐχθρῶν πλησιάσας, τὸν ἐκτύπησε κατὰ τῆς κεφαλῆς, ἀλλὰ δὲν κατώρθωσε νὰ διαρρήξῃ τὸ κράνος. Ἀπὸ τῆς στιγμῆς ἐκείνης ὁ Καντακουζηνὸς ἀμυνόμενος ἐν ὑποχωρήσει καὶ πλῆττων καὶ πληττιόμενος κατώρθωσεν ἐπὶ τέλος νὰ φθάσῃ εἰς τὰ Κουμουτζηνά, διασωθεὶς ὡς ἐκ θαύματος. Ὁ Λαντζαρέτος, δεχθεὶς δέκα καὶ ὀκτὼ τραύματα, κατέπεσεν, οἱ δὲ ἐχθροί, νομίσαντες ὅτι ἀπέθανεν, ἀφῆκαν αὐτὸν κατακείμενον, ἀλλ' ἀκόμη ἀναπνέοντα. Ὁ Μομτσίλος εὐθὺς μετὰ ταῦτα ἀπεχώρησε χωρὶς νὰ σταθῆ καθόλου. Κατὰ διαταγὴν τοῦ βασιλέως μετέφεραν τὸν Λαντζαρέτον εἰς τὰ Κουμουτζηνά ἀναπνέοντα ἀκόμη, ἐκεῖ δὲ μετὰ πολλὰς περιποιήσεις ἀνέορθε σῶος καὶ ἀκέραιος. Ἐκ τῶν περὶ τὸν Καντακουζηνὸν ἔπεσαν τέσσαρες, μετὰ τῶν ὁποίων καὶ ὁ Βρυέννιος Μιχαήλ, ἄλλοι δὲ τόσοι συνελήφθησαν αἰχμάλωτοι.

Ὅλιγον μετὰ ταῦτα ὁ Μομτσίλος, ἀφ' οὗ ἡ ἐπελθοῦσα κατ' αὐτοῦ στρατιὰ ἀπεχώρησεν, ἀπέστειλε πρὸς τὴν βασιλίссαν Ἄνναν τὴν Παλαιολογίαν δύο ἐκ τῶν συλληφθέντων, τὸν Ἀπελμενὲ καὶ τὸν Θεόδωρον τὸν Καβαλλάριον καὶ ἐζήτησε τὸν μισθὸν τῆς συμμαχίας. Ἡ βασιλίсса εὐχαρίστως ἐδέχθη τὴν αἴτησιν καὶ τοῦ ἀπένευσε τὸν μέγαν τίτλον τοῦ δεσπότη. Ταυτοχρόνως ὁμοῦς ὁ ἄπιστος λησιτῆς ἔστειλε καὶ πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν πρεσβείαν ζητῶν συγγνώμην διὰ τὴν ἐπιδειχθεῖσαν πρὸς αὐ-

τόν, τὸν εὐεργέτην του, ἀγνωμοσύνην. Ὁ Καντακουζηνός, μὴ δυνάμενος πρὸς τὸ παρὸν νὰ τιμωρήσῃ αὐτὸν καὶ θεωρῶν ἀσύμφορον καὶ ἐπιβλαβὲς νὰ τὸν ἔχη ἐχθρόν, ἐδέχθη νὰ παράσχη εἰς αὐτὸν συγγνώμην· πληροφορηθεὶς δὲ ὅτι ἡ βασίλισσα εἶχεν ἀπονεύσει ἤδη εἰς αὐτὸν τὸν τίτλον τοῦ δεσπότη, τοῦ ἔδωσε καὶ αὐτὸς τὸν τίτλον τοῦ σεβαστοκράτορος, ὁ ὁποῖος ἀπενέμετο εἰς σεβαστὰ συγγενικά μέλη τῆς βασιλευούσης οἰκογενείας. Κατόπιν τούτου ὁ Μομτσίλος ἐφάνη πρὸς ὥρας ὅτι προετίμησε τὸν Καντακουζηνὸν καὶ ἐπὶ τινα χρόνον ἐδείκνυεν ὅτι δῆθεν ἐπροτίμα νὰ εἶναι τεταγμένος ὑπ' αὐτόν.

Μετά τινα ὅμως χρόνον, ὅτε ὁ Καντακουζηνὸς εὐρίσκετο εἰς Διδυμότειχον, ὁ Μομτσίλος προτιμήσας τὸ δοθὲν εἰς αὐτὸν ὑπὸ τῆς βασιλείσης ἀξίωμα καὶ ἀναγορεύσας ἑαυτὸν δεσπότην ἤρχισε καὶ πάλιν τὰς ἐχθροπραξίας κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ κατατρέχων τὰς πόλεις, τὰς προσκειμένας εἰς αὐτόν. Ἀποκτῆσας δὲ βαθμηδὸν δύναμιν ἐκ τοῦ ἐμφυλίου μεταξὺ Καντακουζηνοῦ καὶ Παλαιολόγων πολέμου καὶ ἀποθρασυνθεὶς ἀπέστη καὶ τῆς βασιλείσης Ἄννης καὶ κηρύξας ἑαυτὸν ἀνεξάρτητον ἐπολέμει κατ' ἀμφοτέρων ὑποτάσσεων χωρία καὶ πόλεις.

Οὕτως ἔφθασε νὰ ἔχη τετρακισχιλίους σχεδὸν ἰππεῖς, ἅπαντας ἀρίστους, καὶ νὰ θεωρῆται ἀκαταμάχητος καὶ διὰ τὸ θάρρος του καὶ διὰ τὴν φυσικὴν ὀχυρότητα τῶν τόπων, τῶν ὁποίων ἤρχε.¹ Κατατρέχων δὲ καὶ λεηλατῶν διαρκῶς τὰς θρῆκικὰς πόλεις κατώρθωσε πρὸς τῇ ὀρεινῇ Μερὸπῃ νὰ καταλάβῃ καὶ αὐτὴν τὴν Ξάνθειαν.²

Ἐν τῷ μετῴχῳ ὁ φίλος τοῦ Καντακουζηνοῦ Τοῦρκος ἄρχων τῆς Σμύρνης Ἄμουρ κατώρθωσε νὰ διαπεραιωθῇ διὰ τοῦ Ἑλλησπόντου εἰς τὴν Θράκην καὶ νὰ ἔλθῃ εἰς Διδυμότειχον μετὰ εἰκοσακισχιλίων ἰππέων. Συναντηθεὶς μετὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐζήτησε νὰ ἐκστρατεύσουν κατὰ τοῦ Μομτσίλου, ἐναντίον τοῦ ὁποίου ἦτο σφόδρα ὠργισμένος δι' ὅσα εἶχε πράξει. Ἐπειδὴ ὅμως ὁ Καντακουζηνὸς δὲν ἦτο ἕτοιμος, ἐπεχείρησεν ἐπιδρομὴν εἰς τὴν ὑπὸ τῶν Βουλγάρων κατεχομένην χώραν καὶ ἀπεκόμισεν ἄφθονον λείαν. Μετὰ τοῦτο, παρασκευασθέντος ἐν τῷ μεταξὺ καὶ τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐστράφησαν ἀμφοτέρω κατὰ τοῦ Μομτσίλου.

Οὕτως, πληροφορηθεὶς τὴν κατ' αὐτοῦ παρασκευὴν, ἔστειλε καὶ πάλιν πρεσβείαν πρὸς τὸν Καντακουζηνὸν λέγων ὅτι μετενόησε διὰ τὴν ἀγνωμοσύνην, τὴν ὁποίαν ἔδειξε πρὸς αὐτόν, καὶ ὅτι, ἂν τύχῃ καὶ πάλιν συγγνώμης, οὐδέποτε πλέον θὰ φανῇ ἀγνώμων, ἀλλὰ θὰ τὸν ὑπηρετήσῃ πιστῶς. Μὴ δυνηθεὶς ὅμως νὰ ἐξαπατήσῃ ἐκ νέου τὸν Καντακουζηνὸν καὶ πληρο-

¹ Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 437, 5.

² Οὕτως ὀνομάζεται ὑπὸ τῶν Βυζαντινῶν ἡ σημερινὴ Ξάνθη καὶ οὕτως ὀνόμαζεν αὐτὴν παλαιότερον ὁ λαὸς: Ξάνθη.

φορηθεὶς ὅτι ἡ στρατιὰ ἐπήρχετο ἤδη κατ' αὐτοῦ, ἀπεφάσισε νὰ πολεμήσῃ κατὰ Ρωμαίων ὁμοῦ καὶ βαρβάρων. Συγκεντρώσας λοιπὸν ὅλας αὐτοῦ τὰς ἐπιλέκτους δυνάμεις, ἀνερχομένας εἰς χιλίους πεντακοσίους, ἦλθεν εἰς τὸ Περιθεωρίον, τὸ ὁποῖον καὶ πρότερον εἶχεν ἐνοχλήσει, καὶ ἐζήτησε νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτό. Ἄλλ' οἱ κάτοικοι τοῦ Περιθεωρίου ἀπέκλεισαν τὰς πύλας καὶ ὑπέδειξαν εἰς αὐτὸν ὅτι ἔπρεπε νὰ πολεμήσῃ κατὰ τῶν ἐπερχομένων Τούρκων. Ἐπειδὴ ὅμως τὸν ἐφοβοῦντο, διότι ἐτιμῶρει ἀγρίως τοὺς ἀνθισταμένους, διὰ νὰ μὴ δείξουν ἐντελῶς ἐχθρικὰς πρὸς αὐτὸν διαθέσεις, ἐπέτρεψαν τὴν εἴσοδον εἰς τὸν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Ραΐκον μὲ πεντήκοντα μόνον ἄνδρας. Ὁ Μομτσίλος παρέταξε τότε τὸ στράτευμά του πρὸς τὸ τείχισμα, τὸ πρὸ τῆς πόλεως, πιθανῶς διὰ νὰ προφυλάξῃ οὕτω τὰ νῶτά του. Ἐν τῷ μεταξὺ κατέφθασεν ἡ προφυλακὴ τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι ἀπωθήσαντες τὸν Μομτσίλον καὶ κρημνίσαντες τὸ τείχισμα προέβησαν εἰς λεηλασίαν τῆς πέραν αὐτοῦ χώρας μέχρι τῆς Μυγδονίας.¹ Κατόπιν τούτων ἤρχετο ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ τῆς κυρίας δυνάμεως καὶ τοῦ Ἄμουρ. Ἰδόντες δὲ ὅτι τὸ στράτευμα τοῦ Μομτσίλου δὲν εἶχεν ἠττηθῆ ἄλλ' ἀπλῶς εἶχεν ἀφήσει διόδον μόνον εἰς τοὺς βαρβάρους, κατὰ τὰ ἄλλα δὲ ἦτο καλῶς συντεταγμένον, συνέταξαν καὶ αὐτοὶ τὴν στρατιάν των εἰς τρία μέρη. Καὶ τὸ μὲν δεξιὸν κέρας κατέλαβεν ὁ Ἄμουρ μετὰ τῶν Τούρκων, οἱ ὅποιοι ἦσαν τοξόται, διὰ νὰ τοξεύωσι τοὺς περὶ τὸν Μομτσίλον εἰς τὰ γυμνά· τὸ ἀριστερὸν εἶχεν ὁ Ἰωάννης Ἀσάνης, ὁ γυναικάδελφος τοῦ Καντακουζηνοῦ, μετὰ καταφράκτων ἱππέων Ρωμαίων, οἱ ὅποιοι ἐμάχοντο μὲ δόρατα (κοντούς), τὸ δὲ μέσον ὁ βασιλεὺς μετ' ἐπιλέκτων Ρωμαίων καὶ Τούρκων. Ἀντιτοίχως παρετάχθη καὶ ὁ Μομτσίλος καὶ ἤρχισεν ἡ μάχη σφοδρὰ καὶ πεισματώδης, ἡ ὁποία διήρκεσεν ἐπὶ ἀρκετὴν ὥραν. Ἐν τέλει τὸ στράτευμα τοῦ Μομτσίλου ἠττήθη καὶ ὠπισθοχώρησε πρὸς τὰ τείχη μαχόμενον. Ἐπειδὴ δὲ ἔνεκα τῆς

¹ Ὁ Καντακουζηνὸς λέγει ἐπὶ λέξει τὰ ἐξῆς: (Βόνν. II, σ. 532, 4). «Μομτσίλος δὲ πρὸς τὸ τείχισμα τὸ πρὸ τῆς πόλεως παρέταττε τὴν στρατιάν, οἰόμενος ἀντιστήσῃν καὶ τὸ τείχισμα ἔχων οὐκ ὀλίγα συναϊρόμενον. Πέρσαι μὲν οὖν, ἐπεὶ προσέβαλον οἱ πρῶτως φθάσαντες, ὄσαντες τὸ Μομτζίλου στράτευμα περὶ πεντακοσίους χιλίους ὄντας, τὸ τε τείχισμα καθήρουν, καὶ διεσπείδαντο ἐπὶ λεηλασίαν τῆς στρατιᾶς τὸ πλεῖον, καὶ πάντα κατέδραμον αὐθημερὸν καὶ ἐλήϊσαντο ἄχρι Μυγδονίας». Ὁ ἀναγινώσκων τὴν περιγραφὴν τῆς μάχης ταύτης θὰ ἀπορήσῃ ἴσως πῶς, ἐνῶ οἱ Τούρκοι ἐκρήμνισαν τὸ τείχισμα, ἡ πάλις ἔμεινεν ἀνάλωτος, αὐτοὶ δὲ διεσχορπίσθησαν πρὸς λεηλασίαν τῆς πέραν αὐτοῦ χώρας, προελάσαντες μέχρι Μυγδονίας. Προφορικῶς τὸ τείχιμα οὐδεμίαν σχέσιν ἔχει πρὸς τὰ τείχη τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐμποδίζει ἀπλῶς τὴν ἐπικοινωνίαν μεταξὺ τῆς περιοχῆς τῶν Κομουτζηνῶν καὶ τῆς πέραν τοῦ Περιθεωρίου. Καὶ ὄντως. Προφανῶς πρόκειται περὶ τοῦ παλαιοῦ ὑδραγωγείου τῆς Ἀναστασιουπόλεως (κατόπιν Περιθεωρίου), τὸ ὁποῖον ἔκτισε μὲν ὁ Ἰουστινιανός, ἀχίρωσε δὲ πιθανῶς ὁ Ἀνδρόνικος, διὰ νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἐπάνοδον τῶν Καταλάνων εἰς τὴν Θράκην. Περὶ αὐτοῦ βλέπε ὅσα ἔγραψα εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀναφερθέντα Θρακικὰ ταξείδια. Μυγδονία ν λέγων ὁ Καντακουζηνὸς ἔννοεῖ προφανῶς τὴν πέραν τοῦ Νέστου χώραν. Βλ. Στ. Π. Κυριακίδου, Βυζαντινὰ μελέται II-V, σ. 197 κέ.

στενότητα τοῦ χώρου δὲν ἦτο δυνατόν νὰ χρησιμοποιήσουν τοὺς ἵππους των, πρῶτος ὁ Μομτσίλος καὶ ἔπειτα ἄπαντες οἱ περὶ αὐτὸν ἐπέξυσαν καὶ ἐξηκολούθησαν, ἐφ' ὅσον ἔζη ὁ Μομτσίλος, μαχόμενοι περὶ μετὰ μεγίστης γενναιότητος καὶ ἐπιπτον πολλοί. Ὅτε ὁμως ἔπεσεν οὗτος, οἱ ὑπολειπόμενοι ἔπαυσαν τὴν ἀντίστασιν καὶ παρεδόθησαν ὅλοι χωρὶς νὰ κατορθώσῃ νὰ διαφύγῃ οὐδεὶς. Καθ' ὅλον δ' αὐτὸ τὸ διάστημα οἱ κάτοικοι τοῦ Περιθεωρίου παρηκολούθουν τὴν μάχην ἀπὸ τῶν τειχῶν ὡς ἄπλοῖ θεαταὶ χωρὶς νὰ λάβουν μέρος ὑπὲρ οὐδενός τῶν μαχομένων. Μετὰ τὸ τέλος τῆς μάχης ὁ Καντακουζηνός, ἐπιθεωρήσας τὸ πεδῖον, ἐδάκρυσεν, ὡς λέγει ὁ ἴδιος, διὰ τὰ συμβάντα, καὶ διότι ὁ πρότερον ἀήττητος θεωρούμενος ἔκειτο τώρα νεκρὸς καὶ ἄτιμος, συμπατούμενος ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν, καὶ διότι οἱ πεσόντες, οἷτινες τόσῃ εἶχον δέξει ἀρετὴν καὶ ἀνδραγαθίαν, ἦσαν Ρωμαῖοι, τοὺς ὁποίους κατέστρεψεν ὁ πολλῶν δακρύων αἷτιος ἐμφύλιος πόλεμος.¹ «Οὕτω, λέγει ὁ Καντακουζηνός, ὁ Μομτζίλος ἦνθησέ τε ἐν ὀλίγῳ καὶ ἐπὶ μέγα ἔδοξε τύχης προελθεῖν, καὶ τάχιον ἀπήνθησε καὶ κατερούη».

Μετὰ τὴν μάχην ὁ βασιλεὺς ἦλθεν εἰς τὴν Ξάνθειαν, ὅπου εὕρισκετο ἡ κατοικία τοῦ Μομτσίλου καὶ ἡ σύζυγός του. Οἱ Ξάνθειοι, μὴ γνωρίζοντες τὰ συμβάντα, ἠρώτων ποῦ εὕρισκετο ὁ Μομτσίλος. Ὅτε δὲ ἔμαθον ὅτι καὶ αὐτὸς καὶ ὁλος ὁ στρατός του ἐφρονεύθη, ἔκλαυσαν τὴν συμφορὰν τῶν οἰκείων των, παρέδωσαν ὁμως τὴν πόλιν εἰς τὸν Καντακουζηνόν. Οὗτος δεικνύων ἐπιείκειαν πρὸς τὴν σύζυγον τοῦ Μομτσίλου διέταξε νὰ μὴ ἀφαιρέσουν τίποτε ἀπὸ τὰ πράγματά της, ἔδωκε δ' εἰς αὐτὴν τὴν ἄδειαν νὰ μείνῃ εἰς τὴν Ξάνθειαν ἢ νὰ ἐπιστρέψῃ εἰς τὴν πατρίδα της, τὴν Βουλγαρίαν, ἔχουσα ὀλόκληρον τὴν περιουσίαν της. Αὕτη ἐπροτίμησε νὰ φύγῃ καὶ ἔφυγε.

Οὕτως ἔληξε τὸ πολυθρόνητον ἐπεισόδιον τοῦ Μομτσίλου, ὁ ὁποῖος ἀπὸ ληστοῦ κατῳρίθωσε διὰ τῆς πανουργίας καὶ ἀπιστίας του ἕνεκα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου τῶν Βυζαντινῶν νὰ ἀνέλθῃ εἰς τὰ μεγάλα ἀξιώματα τοῦ σεβαστοκράτορος καὶ τοῦ δεσπότη καὶ πρὸς στιγμήν νὰ ἀποβῇ ἀνεξάρτητος ἡγεμὼν τῆς χώρας, τῆς ὁποίας τὴν διοίκησιν τοῦ εἶχεν ἐμπιστευθῆ ὁ Καντακουζηνός.

*
* *

Πρὸς τὴν ἐξιστόρησιν τοῦ Καντακουζηνοῦ συμφωνεῖ καὶ ἡ δευτέρα διὰ τὸν Μομτσίλον πηγὴ, ὁ σύγχρονος ἐπίσης ἱστορικὸς Γρηγορᾶς. Ἄλλ'

¹ Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 533, 24 κέ. «Βασιλεὺς δὲ ἐδάκρυσεν ἐπὶ τῇ συμφορᾷ, οὐ μόνον διὰ τῶν πραγμάτων τὴν μεταβολήν, ἀλλ' ὅτι ὁ πρότερον ὀλίγῳ μέγιστα περὶ ἑαυτοῦ οἰόμενος καὶ ἀήττητός τις εἶναι δοκῶν καὶ δεινός περὶ στρατηγίας ἐν μιᾷ καιροῦ ροπῇ ἄτιμος ἔκειτο συμπατούμενος ὑπὸ τῶν πολεμίων, ἀλλ' ὅτι καὶ οἱ πεσόντες, ὄντες τοσοῦτοι καὶ τοιαύτην ἐπιδειγμένοι ἀρετὴν καὶ ἀνδραγαθίαν, Ρωμαῖοι ἦσαν, οὓς ὁ πολλῶν δακρύων αἷτιος ἐμφύλιος πόλεμος παρανόλωσεν».

οὗτος ὄχι μόνον συντομώτερος εἶναι, ἀλλὰ καὶ τὰ πράγματα φαίνεται ἔξ ἀκοῆς μᾶλλον καὶ φημῶν ἐκθέτων καὶ ἐπὶ τὸ λογοτεχνικώτερον διασκευάζων καὶ ὄχι ἔξ ἰδίας ἀντιλήψεως ἢ ἐξηκριβωμένης ἱστορικῆς ζητήσεως. Ἐν τῷ συνόλω αἱ πληροφορίες τοῦ Γρηγοῤᾤ δὲν ἀφίστανται τῶν πληροφοριῶν τοῦ Καντακουζηνοῦ, εἰ μὴ εἰς ἐλάχιστα σημεῖα. Καὶ εἰς τὰ σημεῖα ὁμοῦς ταῦτα προφανῶς ἀκριβέστερος εἶναι ὁ Καντακουζηνός.

Ὁ Μομτσίλος κατὰ τὸν Γρηγοῤᾤ,¹ καταγόμενος ἔξ ἀφανῶν γονέων,² ἐκ μεираκίου διῆγε ληστρικὸν βίον μετ' ἄλλων ληστῶν καὶ ἐλήστευεν ἔξ ἐνέδρας τοὺς διαβάτας εἰς τὰ μεθόρια Σερβίας καὶ Βουλγαρίας. Τριακονταετῆς τὴν ἡλικίαν ἀπεφάσισε νὰ ἀλλάξῃ βίον ἐπὶ τὸ ἀνθρωπινώτερον καὶ διὰ τοῦτο εἰσηλθεν ἐπὶ μισθῶ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τινὸς τῶν ἐνδόξων Ρωμαίων.³ Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἐπανῆλθε καὶ πάλιν εἰς τὸν ληστρικὸν βίον καὶ συγκεντρώσας βαθμηδὸν ἄρκετὴν δύναμιν, ἄλλοτε μὲν ἐπετίθειο κατὰ τῶν δυνάμεων τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἄλλοτε δ' ἐλειλάτει τὰς χώρας τῶν Βουλγάρων καὶ ἄλλοτε τῶν Βυζαντινῶν. Φοβηθεὶς ὁμοῦς μήπως οἱ κακῶς πάσχοντες ὑπ' αὐτοῦ, συνεννοηθέντες, ἔξοντώσουν αὐτόν, ἐπροτίμησε νὰ γίνῃ σύμμαχος ὑπόσπονδος καὶ δοῦλος ἐθελοντῆς τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀλλ' οὐχὶ μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ ἀκολουθῇ αὐτόν, ἀλλ' αὐτόνομος ὦν νὰ προσβάλλῃ κατὰ τὴν συνήθειάν του κρύφα τοὺς ἐχθροὺς αὐτοῦ πρὸς ὠφέλειαν τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν εἰς τὰς ληστείας συντρόφων του.

Προϊόντος τοῦ χρόνου συνέρρευσαν περὶ αὐτὸν πολυάριθμοι πένητες αἵμοχαρεῖς, Σέρβοι καὶ Βούλγαροι καὶ ἄλλοι μιζοβάρβαροι τὴν δίαιταν, οἱ ὁποῖοι ἀπετέλεσαν δύναμιν δισχιλίων ἵππέων, ἀφωσιωμένων εἰς αὐτόν. Ἐκτοτε ὁ Μομτσίλος ἠδύνατο πλέον νὰ λαμβάνῃ μέρος καὶ εἰς τὸν ἐμφύλιον πόλεμον τῶν Ρωμαίων, προστιθέμενος ἐκάστοτε κατὰ βούλησιν εἰς τὴν μίαν ἢ τὴν ἄλλην μερίδα. Τότε οἱ ἐν Κωνσταντινουπόλει ἔστειλαν εἰς αὐτόν τὰ σύμβολα τοῦ ἀξιώματος τοῦ δεσπότη καὶ ἐκίνησαν αὐτόν κατὰ τοῦ Καντακουζηνοῦ.

Ἀφηγεῖται κατόπιν ὁ Γρηγοῤᾤ τὸ ἐπεισόδιον τοῦ ὀνειῤῥου τοῦ Καντακουζηνοῦ εἰς τὰ ἐρεῖπια τῆς Μοσυνοπόλεως καὶ τῆς θαυμαστῆς σωτηρίας του, προσθέτων λεπτομερείας τινάς, κάπως μυθιστορικάς, αἱ ὁποῖαι ἴσως

¹ Ὁ Γρηγοῤᾤ ἀποφεύγων τὸν τσιτακισμὸν ὀνομάζει αὐτὸν Μομτιί-
λα ν, ὅπως καὶ τὰ Κομμουζηνὰ Κομοτηνή ν. Περβλ. Βόνν. II, σ. 703, 11 καὶ 12.

² Κατὰ τὴν φράσιν τοῦ Γρηγοῤᾤ (ἐνθ' ἄν.) «διφυῆς γενόμενος ἔξ ἀφανῶν γονέων». Τί ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς διὰ τῆς λέξεως διφυῆς εἰς ἐμὲ τοῦλάχιστον δὲν εἶναι σαφές. Δυσκολεύομαι νὰ υποθέσω ὅτι ἡ λέξις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ συνηθέ-
στερον διγενής, δηλ. ἐκ δύο ἐθνῶν καταγόμενος.

³ Παρόμοιόν τι ἔκαμε καὶ ὁ Βασίλειος ὁ Μακεδών, τὸ ὁποῖον φαίνεται ἔχων ἐν νῶ ὁ Γρηγοῤᾤ.

προέρχονται ἐκ φημῶν, προελθουσῶν ἐκ τοῦ περιβάλλοντος τοῦ Καντακουζηνοῦ.¹

Ὡς πρὸς τὸ τελικὸν ἐπεισόδιον τῆς ἱστορίας τοῦ Μομτσίλου, δηλαδή τὴν μάχην παρὰ τὸ Περιθεώριον, ὁ Γρηγορᾶς ὁμιλεῖ περὶ τῆς καταλήψεως ὑπ' αὐτοῦ τῆς Ξανθείας καὶ τοῦ Περιθεωρίου, τὸ ὁποῖον δῆθεν ἐχρησιμοποίει ὡς ὄρητῆριον, ἀναβιβάζει δὲ τὴν δύναμιν αὐτοῦ εἰς τετρακισχιλίους ἱππεῖς. Τὴν μάχην περιγράφει ὄχι βέβαια μὲ τὴν ἀκριβείαν καὶ σαφήνειαν τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἀλλὰ κατὰ τὸν ἴδιον σχεδὸν τρόπον. Ὁ Καντακουζηνὸς μετὰ τῶν ρωμαϊκῶν δυνάμεων² παρατάσσεται κατὰ τοῦ Μομτσίλου κατὰ μέτωπον, ἐνῶ οἱ Τοῦρκοι ἐτάχθησαν εἰς τὰς πτέρυγας. Οὗτοι, τοξόται ὄντες, ἀποβάντες τῶν ἵππων, περικυκλοῦσι τὸ στρατεύμα τοῦ Μομτσίλου καὶ διὰ τῶν τοξευμάτων τὸν φονεύουσι τοὺς

¹ Βλ. Γρηγορᾶν Βόνν. II, σ. 705. Διὰ τὰ ἀντιληφθῶσιν οἱ ἀναγνώσται τὴν μυθιστορικὴν διασκευὴν τοῦ Γρηγορᾶ, παραθέτομεν ἐνταῦθα μέρος τῆς ὑπ' αὐτοῦ περιγραφῆς τοῦ ἐπεισοδίου : «Ἄρτι δ' ἐν ἀκμῇ τῆς ἡρινῆς καθισταμένης ὥρας, ὅτε τὸ ποικίλον τῆς χλόης τὰς πεδιάδας κοσμεῖ, καὶ τῶν τέως ἀναβιούτων δένδρων οἱ πλόκαμοι μετὰ τῶν ἀνθέων τὰς τῶν ἀνθρώπων ὄψεις ἐφέλκονται, νέαν χαρίζόμενοι τέρψιν καὶ ἡδονὴν τῇ ψυχῇ, καὶ ἅμα χιλὸν ἢ γῆ προσηῆ καὶ νομὴν αὐτοφυᾶ τοῖς ἀλόγοις ζώοις, ἔδοξε καὶ τῷ βασιλεῖ Καντακουζηνῷ περὶ Μοσινούπολιν, ἐξιόντι Κομοτηνῶν τῆς πολίχνης, πῆξασθαι τὸ στρατόπεδον, κἀνταῦθα περὶ τῶν πρακτέων βουλευσασθαι, τὰ τε ἄλλα καὶ ὅπως ἀπαντήσαι χρεὼν τοῖς Ἀποκαύκου καινότεροις βουλευμασι καὶ ταῖς ἐκαστρατεῖαις. Δένδρω γε μὴν ἐντυχεῖν ἐνταυθοῖ που συνέβη, κλάδους ἔχοντι μάλᾳ εὐμήκεις, καὶ δίκην φάναι ὀρόφου βαθεῖαν μὲν τῇ γῆ τὴν σκιὰν ἐμπαρεχομένους, ἐμποδὸν δὲ πως καὶ ταῖς ὑπερβολαῖς τοῦ ἡλίου καθισταμένους, καὶ ἀφαιρουμένους τὸ κάειν αὐτόν. Ὑπὸ δὲ τῷ δένδρῳ πηγὴ τις ἀνέβλυξε, χορὸν τινα ποιουμένη τῷ ὕδατι, οὕτω μέντοι διαυγής, ὡς καὶ τὸ τοῦ δένδρου κάλλος πως ἀποματτομένην αὐτὴν καθ' αὐτὴν τὴν ὑπογραφὴν, καὶ δύο μιᾶς τινος ρίζης δοκεῖν εἶναι φύεσθαι δένδρα· τὸ μὲν ἄνω, τὸ πρὸς ἡμᾶς ἀνίσχον· τὸ δ' ὑπὸ γῆν αἰωρούμενον. Ὑπὸ δὲ τούτῳ βραχὺ κατακλίνας ὁ βασιλεὺς ἑαυτὸν εἰς ὕπνον ἐτρέπη, καὶ ἅμα ἔδοκει φωνῆς ἀοράτως ἀκούειν «ἔγειραι» λεγούσης «ὁ καθεύδων, καὶ ἀνάστα ἐκ νεκρῶν, καὶ ἐπιφάσει σοι ὁ Χριστός»· εὐθύς τε διαγρηγορήσαντα, ζάλην ἔχοντα λογισμῶν ἀναστῆναι· καὶ τις ἐκεῖ παρῶν ἄσμάτων δημιουργὸς λύραν τε ἠρμόσατο ἐξεπίτηδες καί, οἷον πείθειν ἅπαντας ἀνέχειν ἐπ' αὐτοῦ, ἄσμα ἀνεκρούσατο. Καὶ ἦν τὸ τοῦ ἄσματος. «Ἄνδρες (φησὶν) οἱ τῷδε τῷ δένδρῳ καὶ τῆδε τῇ σκιᾷ προσεοικότες ἀτεχνῶς, παρόσον νῦν μὲν ὥρας μετέχοντες φαίνεσθε, ὅσον δ' οὕτω ἁωρίας ἐπιδραμούσης οἰχθήσεσθε πρὸς μαρασμόν τε καὶ φθοράν, δεῦρο δὲ χαίρωμεν, καὶ ἐντροφῶμεν τῇ νεότητι, πρὸς τὸν θάνατον αὐτῆς κατορχήσασθαι.» Τὴν δὲ τοιαύτην μαθὼν ὁ Μομτιλάς ἐκ τῶν ἡμεροσκόπων διατριβὴν, ἔγγιστά που ποιούμενος ἐξεπίτηδες τὰς διατριβὰς καὶ φιλίαν ὑποκρινόμενος, ἔγνω πρὶν ἀθροισθῆναι τὸ στρατεύμα, καὶ πρὶν τὸ δράμα τὸν βασιλέα μαθεῖν, ἐπιθέσθαι οἱ τελέως ἀφροντιστοῦντι.»

² Ἐν τῷ κειμένῳ (Βόνν. II, σ. 728, 12) ἀναγινώσκειται· «Ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ μέτωπον τῶν πολεμίων ἑαυτὸν κατὰ τῶν Ρωμαϊκῶν δυνάμεων συνταξάμενος τὴν ἔφοδον καὶ τὸν δρόμον ἐκαρτέρει τοῦ Μομτιλίλου». Προφανῶς τὸ κατὰ εἶναι γραφὴ ἐσφαλμένη καὶ πρέπει νὰ διορθωθῇ εἰς μετὰ.

ἵππους αὐτοῦ, καθ' ὃν χρόνον καὶ οἱ περὶ τὸν Καντακουζηνὸν ἐπετίθεντο διὰ τῶν δοράτων. Οὕτω περὶ πρὸς περὶ ἀγωνιζόμενοι οἱ περὶ τὸν Μομτσίλον κατεκόπησαν πλὴν ἐλαχίστων, συλληφθέντων αἰχμαλώτων.

Αὕτη εἶναι ἡ ἀφήγησις τοῦ Γρηγοῤῃ. Εἶναι προφανές ὅτι δὲν ἔχει τὴν ἀκριβείαν τῆς ἀφηγήσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἣτις προέροχεται ἐξ ἀκριβοῦς τῶν πραγμάτων γνώσεως. Ἡ ἀφήγησις τοῦ Γρηγοῤῃ ἀγνοεῖ τὴν κατάταξιν τοῦ Μομτσίλου εἰς τοὺς στρατιώτας ὑπὸ τοῦ Ἀνδρονίκου, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν φυγὴν αὐτοῦ εἰς τὸν Κράλην, ὁπόθεν ἐπανελθὼν συνετάχθη πρὸς τὸν Καντακουζηνόν. Ἐπειτα ἀγνοεῖ τὸν ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ διορισμὸν αὐτοῦ ὡς ἄρχοντος τῆς Μερόπης, παρουσιάζει δ' αὐτὸν ὡς σύμμαχον τοῦ Καντακουζηνοῦ, τρόπον τινὰ αὐτόνομον καὶ ἀνεξάρτητον. Τὴν δύναμιν αὐτοῦ παρουσιάζει ὡς ἐντελῶς ληστρικὴν, συγκροτηθεῖσαν ἐκ Σέρβων καὶ Βουλγάρων καὶ ἄλλων μισοβαρβάρων τυχοδιωκτῶν, ἴσως διότι ὁ Μομτσίλος ἦτο ληστής καὶ Σλάβος, ἐνῶ ὁ Καντακουζηνός, ὁ ὁποῖος εἶχεν ἄρξει ἄλλοτε εἰς τὴν Μερόπην, ἀναφέρει ρητῶς ὅτι ἡ δύναμις αὐτοῦ προήρχετο ἐκ τῶν φρουρίων καὶ τῶν κωμῶν τῆς περιοχῆς, ἦτο δηλ. ἡ τοπικὴ στρατιωτικὴ δύναμις τῆς περιφερείας, καθορίζει δ' ἀκριβῶς αὐτήν, ὡς εἴπομεν, εἰς τριακοσίους ἵππεῖς καὶ πεντακισχιλίους πεζοὺς¹. Ἀγνοεῖ ἐπίσης ὁ Γρηγοῤῃς τὸ ἀλλοπρόσωλλον πρόσωπον, τὸ ὁποῖον ἐπαιξεν ὁ Μομτσίλος, καὶ τὰς ἐπανελημμένας αὐτοῦ πρεσβείας πρὸς τὸν Καντακουζηνόν. Τὸν ἀριθμὸν τῶν περὶ αὐτὸν ἵππέων κατὰ τὴν τελικὴν μάχην ἀναβιβάζει εἰς τετρακισχιλίους, ἐνῶ ὁ Καντακουζηνός ὁμιλεῖ μὲν περὶ τετρακισχιλίων ἵππέων, εἰς τοὺς ὁποῖους ἠΰξησε τὴν δύναμίν του ὁ Μομτσίλος, ἀλλ' εἰς τὴν τελικὴν μάχην, εἰς τὴν ὁποίαν ἔλαβε καὶ ὁ ἴδιος μέρος καὶ εἶδε καὶ τὰ πτώματα, περιορίζει αὐτήν εἰς χιλίους πεντακοσίους. Ὁ Γρηγοῤῃς (Βόνν. II, σ. 727 κέ.) ἀνακριβῶς ὁμιλεῖ περὶ καταλήψεως τοῦ Περιθεωρίου ὑπὸ τοῦ Μομτσίλου

¹ Καντακουζηνός. Βόνν. II, σ. 403, 14 κέ. «Εἰδὼς δὲ αὐτὸν ὄντα ἐπιτήδειον πρὸς τοιαύτην ἡγεμονίαν, τὰ τε φρούρια ἐνεχείρισε καὶ τὰς κατὰ τὴν Μερόπην ἄλλας κώμας οὐκ ὀλίγας οὔσας, ἐξ ὧν οὐκ ὀλίγη χεῖρ συνελέγετο ληστρικὴ. Ἦσαν γὰρ ἵππεῖς μὲν τριακοσίων ὀλίγων πλείους, περὶ δὲ ὑπὲρ τοὺς πεντακισχιλίους· ὧν ἀπάντων αὐτῷ ἐνεχείρισε τότε τὴν ἀρχὴν καὶ προσέτατε κακοῦν τὰς πόλεις, αἷ μὴ προσχωροῖεν βασιλεῖ». Κατὰ ταῦτα ἡ δύναμις τοῦ Μομτσίλου δὲν συνεκροτήθη ἐκ τυχοδιωκτῶν Σέρβων καὶ Βουλγάρων, συρρευσάντων περὶ αὐτὸν χάριν ληστρικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀλλ' ἦτο δύναμις στρατιωτικὴ βασιλική, τὴν ὁποίαν ὁ βασιλεὺς ἐνεχείρισεν εἰς αὐτόν. Τὸ ὅτι ὁ Καντακουζηνός ὀνομάζει αὐτὴν ληστρικὴν δὲν σημαίνει ὅτι ἦτο συγκροτημένη ἐκ ληστῶν, ἀλλ' ὅτι ἐπρόκειτο νὰ χρησιμοποιηθῇ κατὰ τὸν πόλεμον ἐκεῖνον εἰς ἐπιδρομὰς καὶ λεηλασίας, πρὸς καταπύνησιν τῶν μὴ προσχωρουσῶν πόλεων καὶ ὄχι εἰς τακτικὰς μάχας. Τὸν ἐκ πεντακισχιλίων τυχοδιωκτῶν, Σέρβων καὶ Βουλγάρων, ἀπαρισμὸν τῆς δυνάμεως τοῦ Μομτσίλου δέχεται παραδόξως καὶ ὁ Jirec'ek, μὴ προσέξας εἰς ὅσα ἀκριβῆ γράφει ὁ Καντακουζηνός (Geschichte der Bulgaren σ. 303).

καὶ τῆς χρησιμοποίησεως αὐτοῦ ὡς ὀρηκτηρίου ὄχυροῦ. Ἐν τούτῳ ἦτο ἀκριβές, ὁ Μομτσίλος θὰ ἠδύνατο τὴν τελευταίαν στιγμὴν νὰ καταφύγῃ καὶ νὰ κλεισθῆ εἰς τὴν δυσάλωτον πόλιν καὶ νὰ ἀποφύγῃ τὸν ὄλεθρον. Ὁ Καντακουζηνὸς ἤδη πρότερον εἶχεν ἐπιχειρήσει νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν, ἀλλὰ ματαίως.¹ Ὅλα αὐτὰ δεικνύουν τὴν ἀκριβείαν τῆς διηγήσεως τοῦ Καντακουζηνοῦ, ἐκ τῆς ὁποίας καταφαίνεται πόσον κίβδηλος εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς τῶν Βουλγάρων, ὅτι τὸ ἐπεισόδιον τοῦ Μομτσίλου ὀφείλεται εἰς τὰς ἀπελευθερωτικὰς ἀπὸ τοῦ Βυζαντίου τάσεις τῶν νοτίως τῆς Ροδόπης Σλάβων. Οἱ Σλάβοι αὐτοί, οἱ νομάδες, ὅπως τοὺς ἀποκαλεῖ ὁ Καντακουζηνός, διέκειντο εὐμενέστατα πρὸς αὐτὸν καὶ προσεχώρησαν ἐκουσίως καὶ ἀθροισμῶς, διότι εἶχον γνωρίσει αὐτὸν παλαιότερον ὡς ἀγαθὸν ἄρχοντα, αὐτὸς δὲ παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς τὰς χεῖρας τοῦ ληστοῦ, τὸν ὁποῖον ἤλπιζε νὰ ἔχη φίλον καὶ ὑπηρέτην. Τάσεις τῶν Σλάβων πρὸς ἀπαλλαγὴν ἀπὸ τοῦ βυζαντινοῦ ζυγοῦ, ὅπως ἰσχυρίζονται οἱ Βούλγαροι, οὐδαμοῦ διαφαίνεται. Ἀντιστρόφως ἐκ τῶν λεγομένων ὑπὸ τοῦ Καντακουζηνοῦ προκύπτουν σαφῶς καὶ ἀναντιρρήτως καὶ διὰ τὴν ἐθνολογικὴν κατάστασιν τῆς Ροδόπης καὶ διὰ τὴν ἐθνικότητα τοῦ κράτους τοῦ Μομτσίλου πράγματα πολὺ διαφορετικά, τὰ ἀκόλουθα:

Α') Ὁ πρίγκηψ Μομτσίλος ἦτο ληστής Βούλγαρος ἐκ Βουλγαρίας καὶ ὄχι Σλάβος ἐγχώριος ἐκ Ροδόπης.

Β') Ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν ταύτην τῆς Ροδόπης ὑπῆρχον φρούρια, δηλ. ὠχυρωμένα πολίχνη, καὶ κῶμαι ἀείχιστοι, εἰς τὰς ὁποίας κατῴκουν νομάδες, δηλαδή ποιμενικὸν κυρίως διάγοντες βίον, ὅπως συμβαίνει καὶ τώρα. Μόνον τοὺς νομάδας τούτους χαρακτηρίζει ρητῶς ὁ Καντακουζηνός ὡς ὁμοφύλους τοῦ Μομτσίλου, δηλ. ὡς σλαβοφώνους. Ἐποὶ οἱ μὴ νομάδες κάτοικοι τῶν φρουρίων ἦσαν Ρωμαῖοι, δηλ. Ἕλληνες, ὅπως συνέβαινε κανονικῶς εἰς ὅλα τὰ φρούρια.²

Γ') Ὅτι ἢ ἐκ τῆς περιοχῆς ταύτης ἀθροισομένη πολεμικὴ δύναμις ἀνήρχετο εἰς τριακοσίους περίπου ἵππεις, πεντακισχιλίους δὲ περίπου πεζοὺς. Ἐκ τούτων οἱ ἵππεις ἦσαν ἀσφαλῶς Ρωμαῖοι, διότι ἦσαν στρατιῶται Ρωμαῖοι. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν πεντακισχιλίων πεζῶν ἀσφαλῶς οἱ περισσότεροι θὰ ἦσαν κάτοικοι τῶν φρουρίων, δηλ. Ρωμαῖοι διότι κατὰ κανόνα στρατιωτικὴν ὑποχρέωσιν δὲν ὑπεῖχον οἱ κυρίως χωρικοὶ καὶ δὴ οἱ νομάδες, οἱ ποιμένες, ἀλλὰ μόνον οἱ στρατιῶται, οἱ ἐγκατεστημένοι εἰς πόλεις ἢ χωρία

¹ Βλ. ἀν. σ. 335.

² Πρὸβλ. τὸ φρούριον τοῦ Μελενίκου καὶ ὅσα λέγει περὶ τῆς ἐθνικότητος τῶν κατοίκων αὐτοῦ ὁ Νικόλαος ὁ Μαγκλαβίτης παρ' Ἀκροπολίτη (ἐκδ. Heisenberg σ. 76, 24. Πρὸβλ. καὶ Στ. Π. Κυριακίδου, Τὰ βόρεια ἐθνολογικὰ ὄρια τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Θεσσαλονίκη 1946, σ. 43).

καὶ ἔχοντες ἴδιον στρατιωτοτόπιον. Λόγω βέβαια τοῦ ἐμφυλίου πολέμου καὶ τῶν διενεργουμένων λεηλασιῶν δὲν εἶναι ἀπίθανον καὶ ἐκ τῶν νομᾶδων νὰ προσέτρεχον πεζοὶ εἰς τὰς τάξεις τοῦ στρατοῦ, ὅτι ὅμως ὅλοι οἱ πεζοὶ προήρχοντο ἐκ τῶν νομᾶδων εἶναι πράγμα ἀντίθετον πρὸς τὴν κρατοῦσαν παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς στρατιωτικὴν τάξιν. Ἐπειτα πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὴν κυρίαν μαχητικὴν δύναμιν εἰς τοὺς χρόνους μάλιστα αὐτοὺς ἀπετέλουν κυρίως οἱ ἱππεῖς, οἱ δὲ πεζοὶ ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὴν φυλακὴν τῶν κάστρων ὡς *καστροφύλακες* ἢ εἰς ἄλλας βοηθητικὰς ὑπηρεσίας.

Δ') Ὅτι ἡ κυρία στρατιωτικὴ δύναμις, ἐπὶ τῆς ὁποίας ἐστηρίζετο ὁ Μομτσίλος, ἦτο ἑλληνικὴ καὶ Ἑλληνες ἦσαν οἱ πεσόντες μετ' αὐτοῦ εἰς τὸ Περιθεώριον, τῶν ὁποίων τὴν ἀνδρείαν ἐξυμνεῖ ὁ Καντακουζηνός. «Οἱ πεσόντες, ὄντες τοσοῦτοι καὶ τοιαύτην ἐπιδεδειγμένοι ἀρετὴν καὶ ἀνδραγαθίαν, Ρωμαῖοι ἦσαν, οὗς ὁ πολλῶν δακρύων αἴτιος ἐμφύλιος πόλεμος παρανόλωσεν». Καὶ τοὺς Ρωμαίους αὐτοὺς ἀποδύρονται οἱ κάτοικοι τῆς Ξανθείας. Νομάδες Σλάβοι μεταξὺ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Μομτσίλου οὐδαμῶς ἀναφέρονται.

Ε') Ὅτι ἡ αὔξησις τῆς ἀρχικῆς δυνάμεως τοῦ Μομτσίλου τῶν τριακοσίων ἱππέων εἰς τετρακισχιλίους δὲν ὀφείλεται εἰς τὴν συρροὴν Σλάβων, ἀλλ' εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ κράτους τοῦ Μομτσίλου διὰ τῆς καταλήψεως φρουρῶν ἑλληνικῶν, ὅπως λ. χ. τῆς Ξανθείας καὶ ἄλλων, μὴ μνημονευόμενων ὀνομασί. Κατὰ τὸν Καντακουζηνὸν (Βόνν. II, σ. 530, 23) ὁ Μομτσίλος ἐπωφελοῦμενος τοῦ ἐμφυλίου πολέμου δὲν ἠρξέσθη εἰς ὅσα εἶχε παραδώσει εἰς αὐτὸν ὁ ἴδιος, ἀλλὰ «ἰδίαν ἡγεμονίαν ἑαυτῷ περιποιούμενος Ξανθείαν τε εἶλεν ἐπιθέμενος καὶ τῶν κατὰ Μερόπην φρουρῶν ἦρχε πάντων καὶ μέχρι Μόρρας προεχώρησε».

Σ') Ὅτι κατὰ ταῦτα τὸ θρυλούμενον ὡς σλαβικὸν κράτος τοῦ Μομτσίλου δὲν ὑπῆρξε σλαβικόν, ἀλλ' ἑλληνικόν, διότι ἐπὶ ἑλληνικῶν ἐστηρίζετο δυνάμει. ἄθλιον καὶ ἀξιοδάκρυτον ἔκτρομα τῶν ἀξιοδακρύτων ἐμφυλίων πολέμων καὶ τῆς κρατικῆς παραλυσίας τοῦ Βυζαντίου κατὰ τοὺς ἐσχάτους χρόνους.